

ANTIK ATHÉN
NAPI ÖT DRACHMÁBÓL

PHILIP MATYSZAK

ANTIK ATHÉN
NAPI ÖT DRACHMÁBÓL

72 képpel, 14 színes melléklettel

SCOLAR

TARTALOM

I.

MEGÉRKEZÉS 6

Thermopülei § Delphoi § Attika § Marathón

II.

PEIRAIEUSZ 20

A kikötők § Peiraieusz népe § A Hosszú Falak

III.

TÁJÉKOZÓDÁS 30

Utcáról utcára § Hol szálljunk meg? § Az athéni társadalom

IV.

SZABADIDŐ 48

Az Akadémia § Kakasviadatok és kocsmák § Vásárlás § Pénz

V.

ISMERKEDJÜNK A HELYIEKKEL 58

*Hüperbolosz § Periklész § Szókratész § Thuküdidész § Pheidiasz
Aiszkhülosz § Szophoklész § Arisztophanész*

VI.

PROGRAMOK 69

Reggel a Pniüxön § Egy délután a színházban § Esti szümpozsion

VII.

AZ ISTENEK VÁROSA 84

*Héphaisztosz és barátai § Athéné és a Panathénaia
Az eleusziszi misztériumok § Boszorkányság és babonaság*

VIII.

BEAVATÁS 103

Katonáskodás § Temetés § Házasság

IX.

LÁTNIVALÓK 109

*Az Agorán • Buleutérion • Tholosz • Királyi csarnok (Sztoa Baziliké)
Zeusz Eleuthereosz oszlopcsarnoka • Hipparkheion • Tarka csarnok
(Sztoa Poikilé) • Déli csarnok § Az Akropoliszon • Propülaia
Erekhtheion • Parthenón*

Hasznos kifejezések 126

Szerzői megjegyzés 129

Illusztrációk forrása 130

Idézetek forrása 131

Név- és tárgymutató 132

I. MEGÉRKEZÉS

Thermopülai § Delphoi

Attika § Marathón

THERMOPÜLAI

GÖRÖGORSZÁGBAN A LEVEGŐ HÍRESEN kristálytiszta, úgyhogy a szerencsés utazó már a távolból, a Maliai-öböl kék vizéről megláthatja az Athénba vezető utat. Az öböl felől nézve délnyugat felé feldereng a felhők koszorúzta Oita hegy, előttünk pedig a Thermopülai-szoros szikláit virítanak.

Tavas van, a tengerparti sziklák mögött 1300 méteres magasságba emelkedő Kallidromosz hegy lankáinak tölgyerdői friss, hívogató zöldbe öltöztek. Az Athénba vivő út itt kezdődik, azon a ponton, ahol egy emberöltővel korábban egy másik látogató igen „meleg” fogadtatásban részesült a „forró kapuknál” (ezt je-

lenti ugyanis a *thermopülai szó*). A vendég a perzsa Xerxész volt, „a királyok királya”, akit tízezer „halhatatlanja” kísért, és akinek a görögök ellen indított hadjárata e helyen torpant meg először. A spártaiak küzdelme Thermopülainál az egyik leghíresebb ütközete a görög-perzsa háborúknak – azon harcoknak, melyek révén Athén 431-ben önmaga lett: a város, ahol bármi megtörténhet. Ezért illő, hogy utazásunk itt kezdődjék, a tengerpartnál, ahol eltemették Leónidaszt és a háromszáz spártai hőst. Első megállónk egy veszélyes partszakasz: az Anthela mellett húzódó szűk parti sáv. Anthela kicsiny falu, s a nyugati kapu (vagy szoros) szikláit közt húzódó szurdokban fekszik. Ez a kapu esik a legnyu-

Utazó pár. Lábuk meztelen – sok athéni egész életét lábbeli nélkül éli le

Lovas. Nem feltétlenül hordanak lándzsát, de ha veszélyes területeken utaznak, biztosabb egy nagyobb csapathoz csatlakozni

gatabbra a három átjáró közül, melyeket a természet a Thermopülai-szorost alkotó sziklákba vájt. Első feladatunk az lesz, hogy szállást találjunk, mivel a terület még ma, negyven évvel a csata után is sok turistát vonz. Gyakran komoly, hosszú hajú urak tűnnek fel, hogy leróják tiszteletüket nagyszüleik sírjánál. Leónidasz, Spárta királya tudta, hogy öngyilkos vállalkozásra vezeti katonáit, ezért személyesen választotta ki őket. Ügyelt rá, hogy csak olyanokat vegyen maga mellé, akiknek volt fiúgyermekük, így „magjuk nem szakadt meg”. A spártaiak néhány értékes napra feltartóztatták Xerxész hatalmas hadát, miközben Görögország többi része lázasan készült a védekezésre. A háromszázak leszármazottai el tudnák mesélni az utolsó emberig folyó csata történetét – de valószínűleg nem mondanak majd semmit. A spártaiak ugyanis igen szűkszávú, azaz lakonikus emberek. Tulajdonképpen őket illeték először ezzel a szóval, melynek eredeti jelentése: lakóniai. Márpedig Lakónia (Lakedaimón) a görög föld azon területe, ahol Spárta fekszik.

Ha valaki beszédbe elegyedik egy spártaival – legyen bár egyike a legjelentéktelenebbeknek –, lehet, hogy kijelentéseinek legnagyobb része nem fog jelentősnek mutatkozni, de egyszerre csak, amint beszélgetés közben alkalom nyílik rá, ez a mi emberünk – akár csak egy ügyes gerelyvető – odavet egy mindenképpen méltánylandó tömör és erőteljes kifejezést, úgyhogy a másik fél szinte törpévé zsugorodik mellette.

PLATÓN, PRÓTAGORASZ (342)

Ha alaposan meg akarjuk ismerni a Thermopülai-szorost, akkor utunkat Anthelától nyugatra kell kezdenünk, ahol a Szerpkheiosz folyó a trakhiszi sziklák közelében a tengerbe ömlik. A háttérben magasodik az Oíta hegy, ahol a legenda szerint Héraklész (a rómaiaknál Hercules) meghalt, miután elvégezte tizenkét feladatát, munkáját. Halotti máglyájáról bizonyára nagyszerű kilátás nyílt Thermopülaira, és arra a helyre is, ahol Leónidasz harcolt – a spártai királyt Héraklész egyenes ági leszármazottjának tartották. A perzsák a Szerpkheiosz és a kis Aszó-

TÉNYEK THERMOPÜLAIRÓL

Bár a hely az évezredek során számos nagy csata színhelye volt, a „forró kapuk” név a közelben található, vulkanikus eredetű forrásokra utal.

A csatát két spártai katona élte túl – egyikük előlött érzett szégyenében később öngyilkos lett.

Nagyobb ütközetek előtt a spártaiak megszállott módjára csinosították a hajukat.

A csata után Xerxész megparancsolta, hogy Leónidasz fejét tűzzék karóra.

Thermopülainál négyszáz thébai is felsorakozott, de ők megadták magukat.

posz folyók közti síkságon táboroztak le, innen csak rövid séta a domb, ahonnan Xerxész figyelemmel kísérte a csatát – az uralkodó időnként felugrott döbbenetében és haragjában, amiért a spártaiak mindig visszaverték a csapatait.

Maga az ütközet kissé keletebbre zajlott, Anthelán túl, ahol a Kallidromosz hegy egy lankásabb nyúlványa jóvoltából nagyjából 10 méter szélesre tágul a szoros.

Itt, a középső kapunál egy fal romjai láthatók, a görögök e helyen foglalták el először állásaikat. Később kelet felé szorultak vissza, és itt harcoltak az utolsó emberig. A hősök emlékét az alacsony dombon egy kőoroszlán őrzi.

Ha továbbmegyünk, a keleti kapunál három márványoszlopot találunk. Az elsőn egy vers olvasható Megisztiasz, a látnok emlékére, aki megjósolta a vereséget, mégis úgy döntött, ott marad a háromszázzal. A verset a jó barátja, Szimónidész, a nagy elégiaköltő írta, aki húsz évvel a csata után hunyt el Athénban.

*Szperkheiosz folyamán átkelve megölte
a méd had*

hósi Megisztiaszt: sírja ma itt ez a hely.

*Tudta, mivel jós volt: jön a vég, ám Spárta
királyát*

cserbenhagyni, ezért mégsem akarta e hős.

SZIMÓNIDÉSZ VERSE

A második oszlop a perzsák elleni háborúban küzdő görög harcosoknak állít emléket: „Szép Peloponnészosz földjéről négyszer ezer hős / vitt hárommillió hadsereg ellen e helyt.” A harmadikat

külön Leónidasz embereinek állították, és ez az egyszerű üzenet áll rajta: „Itt fekszünk, vándor, vidd híriul a spártaiaknak, / megcselekedtük, amit megkövetelt a haza.”

Miután megtekintettük az emlékoszlopokat, ha van még időnk, térjünk vissza a Kallidromosz hegyen át vezető kanyargós ösvényhez. Ez az Anopaia-ösvény, amely az azonos nevű dombon fut, és amelyet a szintén Anopaia nevű patak kísér a tengerhez. Itt bejárhatjuk azon több ezer perzsa „halhatatlan” útját, akik bekerítették Leónidasz seregét, és ezzel megpecsételték sorsukat. Elég furcsa módon a thermopülai kirándulás egy földből kibukkanó, tükörsima szikladarabnál ér véget, amelyet a helyiek nemes egyszerűséggel „fekete fenék” néven emlegetnek.

Miután visszatértünk Anthelába, szerezünk egy szamarat, és pakoljunk be egy köpenyt (a görögök kevés ruhát viselnek, és nem igazán adnak az öltözködésre – a *himation* nevű felsőruha minden, amit néhány útitársunk hord). Szükségünk lesz még egy strapabíró lábbelire, egy széles karimájú kalapra és némi ennivalóra, ami kitart Delphoiig. Itt az ideje megismerkedni a görög utakkal – és ekkor gyorsan rá is jövünk, miert választják a tapasztalt utazók inkább a tengeri utazást...

DELPHOI

AZ ÚT – HA A KANYARGÓS HEGYI ösvény egyáltalán megérdemli ezt a nevet – pontosan déli irányba visz, oda,

I. A fenséges Athéné Parthenosz. Mint mindig, most is viseli sisakját és pajzsát, de ezúttal letette dárdáját, és kinyújtott kezében a győzelem istennőjét, azaz Nikét tartja. A Parthenónon belüli, aranyból és elefántcsontból készült szobra a leghíresebb, de a városban amúgy számtalan ábrázolása látható.

ahol a mítosz szerint Zeusz sasmadarai megtalálták a világ közepét. Itt az óriási Parnasszosz hegy tekint le a mezőkre, a Korinthoszi-öböl irányában pedig olajfák nőnek. A Parnasszosz Apollón isten otthona, aki Delphoiban jósnőjén keresztül szólni is képes hozzánk. Eme mítoszok övezte földön, Delphoi előtt ágazik az út háromfelé; itt találkozott Oidipusz (igen, a komplexusos!) az apjával, majd megölte, mivel nem tudta, valójában ki is ő.

Delphoi felé tartva rögvest kiderül, miért tanácsos magunkkal vinni egy jó erős botot, illetve szamarat a csomagok cipeléséhez. A Parnasszosz majdnem 2500 méter magas, az út pedig olyan meredek és sziklás, hogy Pauszaniasz, aki csaknem fél évezreddel később jár majd erre, fel is fogja panaszkodni, hogy „nagyon nehezen járható még egy erős és mozgékony embernek is”. De megéri a fáradságot, mivel itt, egy magnóliafákkal övezett lankásabb területen fekszik Delphoi, a püthói játékok színhelye, az antik világ leghíresebb jósdája.

Delphoiban állandó a zsúfoltság, de leginkább akkor, amikor a Püthia, Apollón papnője kinyilatkoztatja jövendöléseit. (Erre minden hónap hetedik napján kerül sor, kivéve télen, amikor Apollón távol van, és máshol élvezi a melegebb klímát.)

Ha nem akarunk egy napnál tovább maradni, nem tanácsos a püthói játékok

idején jönni, mert olyankor elviselhetetlenül nagy a tömeg. Ugyanakkor persze megéri megtekinteni e rendezvényt, ahol művészeti és sporteseményeken szórakozhatunk, valamint zenei versenyekben is gyönyörködhetünk. (Fuvolajátékra ne számítsunk! E hangszer általában temetések és nagy ivászatok alkalmából szólatják meg; nem illik a testmozgáshoz kapcsolódó játékokhoz.) Rendeznek kosíversenyeket, és olyan futóversenyt is, amelyen a versenyzőknek teljes fegy-

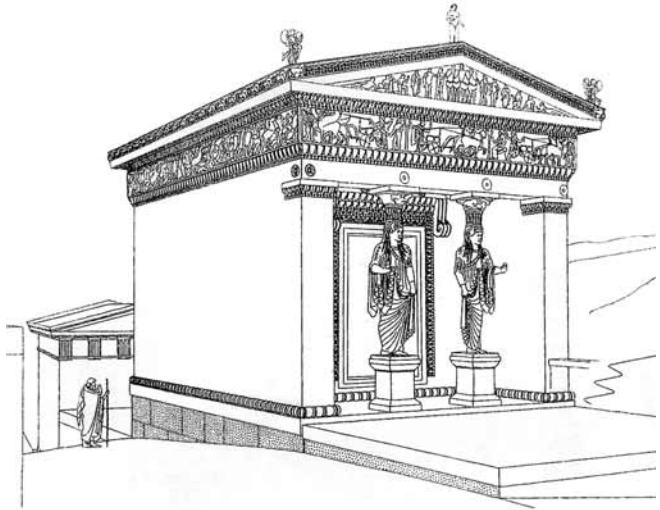
verzetben kell rajthoz állniuk. A versenyek idején tovább duzzad az amúgy is nagy tömeg – ekkor meglehetősen nehéz értékelni Delphoi szépségét.

A játékokat Kr. e. 582 óta minden negyedik évben megrendezik, de ha nem ez idő tájt látogatunk ide, akkor is megéri megtekinteni a színházat.

A domboldalban lévő természetes mélyedésben több ezer néző foglalhat helyet. Innen nemcsak a színpadot, hanem mögötte a lélegzetelállító, festői panorámát is láthatják. Menjünk fel a színházról balra eső, kanyargós ösvényen az atlétikai versenyek helyszínéhez. A stadiont lejtős helyre építették; északi oldalát a hegybe vájták, míg déli része egy mesterséges teraszon helyezkedik el. A futópálya hajtű alakú, egyik végén a kőben kis mélyedések vannak, a futók ezt használják „startgép”-ként. Az alatt elterülő vidék, ha lehet, még a színházból elének táruló panorámánál is pompásabb látványt nyújt.

A Delphoi és Tithorea között vezető út korántsem végig hegyes-völgyes. Sőt azt mondják, hogy a 25 mérföldes távolság jelentős részét hajdan járművel is meg lehetett tenni
PAUSZANIASZ,
GÖRÖGORSZÁG LEÍRÁSA
(10,5)

Jellegzetes delphoi
kincsház
– a képen
a sziphnosziak
épülete

Sétáljunk egy kicsit a kincstárak között. Delphoiban a városoknak saját, Apollónnak ajánlott kincsháza van. Ha egy város anyagi helyzete megrendül, visszakérheti a kincseket – az istenséget nem nagyon érdekli, amíg kamatostul pontosan visszakapja az összeget. Delphoit, eme furcsa települést ezért hívták később – meglehetősen tiszteletlenül – az ókori Görögország „nemzeti bankjának”. Minden város megpróbálja kincsházával felülmúlni a többit. Ez nem az építmény kirívó méreteiben, esetleg nagyozolásban nyilvánul meg (ezt az isten tiltja!), inkább a kincsház különleges építészeti kialakításában – ez egyben azt is sugallja, hogy az adott település sokkal pazarabb épületet is emelhetne, ha éppen akarna.

A legszebb példa erre természetesen az Apollón *temenoszán* (udvarán) álló athé-

ni kincsház. A kicsiny, dór stílusú épület (lásd: 118. oldali ábra) pároszi márványból épült. (Párosz szigete ragyogó, finoman szemcsézett, már-már áttetsző, hófehér márványáról híres.) Az elülső és hátsó homlokzatot mozgalmas frizek borítják, melyeken megjelenik Thészeusz, a Mínótauros legyőzője, az athéniak egyik hőse. Az épület falai óriási faliújságként is szolgálnak, ahol az athéniak elhelyezhetik tiszteletüket kifejező és hálaadó felirataikat. Itt tartják azon kincseket is, amelyeket akkor ajánlottak fel hálaajándékkul, amikor legyőzték a perzsákat. A Püthia ugyanis visszautasította a valódi hadi zsákmányt, állítólag azért, mert azt Themisztoklész hozta el – az athéni hadvezér később a perzsákhoz menekült.

Az athéniak – hasonlóan más görög polgárokhoz, illetve a tengerentúli görög

kolóniák lakóihoz – a környéken máshol is állítanak szobrokat és elhelyeznek áldozati emlékeket. Ezek lehetnek például a legyőzött ellenséges hajók orrszérei vagy a zsákmányolt bronzpajzsok. E tárgyak emlékeztetnek arra, hogy Athén nem csupán a kultúra, az oktatás és a művészetek központja, hanem egy birodalom ura is.

Ezután menjünk tovább az athéni kincsház mellett futó Szent úton, és csatlakozzunk az olajágat vivők csapatához – ők a templom felé igyekeznek, hogy Apollón istentől jósnőjén, a Püthián keresztül megtudakolják a jövőndőt. A jóslatkérés komoly ügy. Városok vagy akár birodalmak kérnek tanácsot háború és béke dolgaiban, ezért nem vallana bölcsességre holmi jelentéktelen kérdéssel zaklatni Apollónt. Ha kicsit beleolvassunk a görög mitológiába, láthatjuk, milyen veszéllyel jár, ha felhívjuk magunkra egy olümposzi isten figyelmét.

Jóslatkérés csak saját felelősségre

Akiket kiválasztottak arra, hogy a jósnő elé lépjenek, először egy *pelanosz* nevű áldozattal jelzik, miért is jöttek (az áldozatnak vértelennek kell lennie; a készpénz tökéletesen megfelel). Akiknek megengedik, hogy Apollón elé tárják jövőt faggató kérdésüket, további szertartásokat kell elvégeznük, hogy megtisztítsák lelküket és gondolataikat. Amikor ezzel is készen vannak, a Szent úton felmennek Apollón oltárához, ahol egy megerősítő áldozatot mutatnak be, az úgynevezett *prothüsziszt* (ehhez általában fekete kost használnak). A jóslatkérésre kijelölt napokon az áldozatot a delphoi hatóságok mutatják be a jóslatkérők nevében, más napokon viszont maga a jóslatért folyamodó. Vagy még inkább a *proxenosz* – az idegenek inkább így, közvetett módon mutatnak be áldozatot más városok oltárainál. (A *proxenosz* tisztség régi hagyomány; a görög városok kiválasztanak egy-egy polgárt más városokban, hogy ő közvetítsen ott vendégeskedő polgáraik és az idegen város hatóságai között. A pozíció körülbelül a konzuli tisztségnek felel meg. Miután megérkeztünk Athénba, jó, ha rögtön azzal kezdjük, hogy megtudakoljuk a minket képviselő *proxenosz* nevét és címét.)

A második áldozat bemutatása során a legkisebb hibát sem szabad elkövetni. A *Párhuzamos életrajzok* című művéről ismert Plutarkhosz (ő is delphoi pap volt) arról tájékoztat minket, hogy Apollón „egyáltalán nem fog válaszolni, ha az áldozati állat nem remeg minden ízében a lábától fölfelé, miközben bort öntenek

a fejére.” Végül még egy áldozatot szükségessé elvégezni a templomban, az *adiuton* bejáratánál. (Az *adiuton* a templom megszentelt része, ahová csak engedélyvel lehet belépni; a szó azt is jelenti: tilos belépni.) A kérdezőket egyesével vezetik be a prophetai, azaz a próféták, akik segítenek értelmezni, mit üzent az isten közvetítőjével, a Püthiával.

Az sem hihető, hogy az isteni gondviselés csak a jövőbe látás tekintetében lenne rosszindulatú.

PLUTARKHOSZ, MORALIA

Ha arra számítunk, hogy valami regényes, föld alatti barlangba kerülünk, ahol kábító gőzök törnek fel, és egy bódult jósnő értelmetlen szavakat kántál, amit majd valaki „megmagyaráz”, akkor csatlódnunk fogunk. Valójában a zarándok nem is látja a jósnőt, aki egy elzárt helyiségben tartózkodik – ráadásul a Püthia egy átlagos nő. Precízen betájolt *tripusz* (háromlábú edény) előtt ül; nem sokkal korábban a hegyekben eredő Kasztalia forrás vizében rituálisan megmosakodott, majd babérleveleket és árpalisztet égetett Apollón oltáránál. Most pedig (miután kis kamrájában meditált) egyik kezében babérágat tartva számol be látomásairól, amelyeket a kérdés elhangzása után hallott és látott.

Ha a kérdező rendelkezéssel rendelkezik, talán elmélázna a Parnassosz mészkőtömege alatt fekvő szénhidrogénrétegek természetén. A Kasztalia forrás föld alatti tevékenysége következtében édeskés illatú

gáz, etilén termelődik. Némi etilén belélegzése enyhe eufóriát okoz, egyben úgy érezzük, mintha igen tisztán látnánk a dolgokat. Ha épp a természetfölöttivel próbálunk kapcsolatba lépni, bizonyára nem hátrány, ha előtte hagyjuk, hogy ez a gáz megtöltsön egy kamrát – mondjuk a jóslatkérések idején.

Bár nem gyakran vagy adott időben, de néha, mondhatni véletlenül megtörténik. Akik válaszáért érkeznek a jósdába, azok úgy találják, hogy a várakozásra kijelölt helyiséget olyan illatok töltik be, amelyet a világ egyetlen parfümje sem múlhat felül.

PLUTARKHOSZ, MORALIA

A delphoi Apollón, a zene és a jóslás istene, az Olümposz kegyeltje

Mínt hogy a Püthia látomásai sokszor homályosak, egy közvetítőnek kell a hallottakat valamiképpen értelmeznie. Amikor a lüdiai Kroiszosz (vagyis a mesésen gazdag Krózus) megkérdezte, vajon megtámadja-e a perzsákat, azt a választ kapta, nagy birodalom bukik el, ha így tesz. Sajnos Apollón elfelejtette megüzenni, hogy ez a birodalom Kroiszosz országa lesz, nem pedig a perzsáké, de erre végül Kroiszosz maga is rájött. Talán a jósdánál épp most várakozó spártaiak az iránt szeretnének érdeklődni a Püthiától, indítsanak-e háborút Athén ellen. Apollón – mi már tudjuk – azt válaszolta, ha így tesznek, ő a spártaiak oldalán harcol majd. És amikor a háború egy év múlva kitör, az isten meg is tartja ígéretét: nyilaival pestisjárványt okoz, és megtizedeli Athén lakosságát.

Apollón persze az athéniakat is segítette már, amikor azt mondta nekik a jósnőn keresztül, bízzanak a „fából épített falakban”, vagyis három-evezősoros hajóikban, amelyek valóban le is győzték a perzsákat a szalamiszi ütközetben. És a jósisten tanácsolta nekik azt is, hogy imádkozzanak a szelekhez – nem sokkal később egy hatalmas vihar semmisítette meg a perzsa flotta nagy részét.

Delphoiban az utazó olyan tanácsokat is kaphat, amelyekről igazán elmondható, hogy kiállták az idő próbáját. Két, mára aforizmává vált jóslatról is tudunk. Az első: „Ismerd meg önmagad” – ezt a tanácsot a fiatal Szókratész kapta. A második: „Semmit sem túlságosan” – ez bizonyára a rengeteg cso-

TÉNYEK DELPHOIRÓL

A delphoi jósdát állítólag akkor alapították, amikor látomásai támadtak egy pásztornak, aki a völgybe tévedt.

A jósa már Homérosz *Odüsszeiájában* is szerepel, tehát Kr. e. 800-ban már működött.

Ha valaki egy másik személy nevében tesz fel kérdést, a választ írásban kapja. Egyébként a kérdezőnek szóban felelnék.

A Püthia nem titkolja el, de nem is fedi fel a valóságot – hanem megmutatja, hogyan lehet megtalálni.

magra utal, amit a nehezen járható úton kell magunkkal cipelnünk a Boiótiai-síkság felé vezető úton, majd tovább Attika felé. Ütközetben, ha van rá időnk, álljunk meg a Helikón hegynél, a múzsák és a híres Hippokréne forrás földjén, melyre később oly sok romantikus költő hivatkozik „ihlető forrásként”. Ha szerelmi kalandra is vágyunk, észre fogjuk venni, hogy a boiótiai nők ugyanolyan híresek a szépségükről, mint a boiótiai férfiak a tompa eszükéről – de ha mindez igaz is, azért legyünk óvatosak az általánosítással.

VI. Az Akropolisz közeli képén jól kivehető, hogy a domb miért nemcsak egy vallási épületkomplexum, hanem félelmetes erődítmény is. A függőleges falak miatt megközelítéséhez az egyetlen út a Propülaiaéhoz vezető rámpa. Ötven évvel ezelőtt az athéniak a dombon vívtak élethalálharcot a perzsák ellen. Az ellenség ugyan megsemmisítette az Akropoliszt, de később újjáépítették, és még tündöklőbb lett, mint az eredeti.

AZ „ÖKÖRHÁZ”, AVAGY HA A GÖRÖG ÁBÉCÉ IS KÍNAIUL VAN

A görögök készségesen elismerik, hogy az írás művészetét a föníciaiaktól tanulták, bár némileg azért változtattak az eredetin. Először is magánhangzókat iktattak a betűsorba (ezeket a föníciaiak nem jelölték), valamint módosítottak az írásképen, sok betűt például az oldalára döntöttek. Ezt azért teheték meg, mert a görög betűk egyszerűen hangokat jelölnek, míg a föníciaiak részben piktogramok voltak. Az *a* hangként ejtendő betű neve *alef*, jelentése pedig ökör, ennek megfelelően apró, szarvakkal ellátott ökörfejjel jelölték. A *b* ejtésű pedig *beth*, jelentése ház (mint a *beth lehem* kifejezésben, ami annyit tesz: „a kenyér háza”), jele pedig egy kettetés kis ház volt.

A világ egyik legrégebbi ábécéje egyben a legmaradandóbb betűsor is, hiszen csaknem változatlan maradt a XXI. századig eltelt több évezred alatt. Az idők során több betű szimbolikus jelentést kapott, így például a titokzatos *pi* (3,1415926) vagy éppen az *ómega* (egy dolog alfája és ómegája valaminek az elejét és a végét jelenti).

A GÖRÖG ÁBÉCÉ

A	α	alfa
B	β	béta
Γ	γ	gamma
Δ	δ	delta
E	ε	epszilon
Z	ζ	dzéta
H	η	éta
Θ	θ	théta
I	ι	ióta
K	κ	kappa
Λ	λ	lambda
M	μ	mú
N	ν	nú
Ξ	ξ	kszi
O	ο	omikron
Π	π	pi
P	ρ	ró
Σ	σ	szigma
T	τ	tau
Υ	υ	üpszilon
Φ	φ	phi
X	χ	khi
Ψ	ψ	pszi
Ω	ω	ómega

ATTIKA

AKNASSZOSZ ÉS A HELIKÓN AHHOZ a heglánchoz tartoznak, amelyhez a Parnész hegy is – utóbbi a Boiótiai-síkság keleti részén emelkedik. Ha ezen is átjutottunk, akkor tulajdonképpen már meg is érkeztünk Athénba. Utunk (az Attikába vezető három fő útvonal közül

az egyik) a Panakton erőd mellett vezet. Az athéni ifjak katonai kiképzésük részeként itt teljesítenek helyőrségi szolgálatot. Minthogy Attika félsziget, és az athéniak a tenger felől biztonságban érezhetik magukat (hiszen ők tartják ellenőrzésük alatt a vizeket), csak az északnyugati oldalon van szükség védművekre. Ezek az erődök több kilométernyi

távolságra fekszenek a várostól – ekképpen emlékeztetve arra, hogy Athén nem csupán egy város, hanem állam is –, és az athéniak jó része – a kereskedők kivételével – a szigorúan vett városhatárokon túl, az Attikai-félszigeten lakik. Általában csak a nagyobb ünnepek alkalmával mennek be Athénba, vagy hogy szavazzanak, esetleg megvásárolják a helyi piacon nem kapható árukat; de a legtöbb athéninak az otthon a *démosz* jelenti, vagyis az a kisebb közösség, ahol névjegyzékbe vették. Athénnak a félsziget 2400 km²-nyi területén nagyjából 140 ilyen démosza van, melyeknek lélekszáma száz és néhány ezer fő között mozog.

Az athéniak igen kiterjedt nagycsaládjaik (ezek neve *phratría*; gyakran egy kisebb család, azaz *genosz* irányítja őket) és démoszuk neve alapján azonosítják magukat. Rendkívül fontos számukra, hogy melyik démosz tagjai, ezért ezt a nevükben is feltüntetik. Tehát egy átlagos athéni például így mutatkozik be: az Araphén démoszba tartozó Kleón, Hipparkhosz fia. Minden athéni tagja a tíz törzs valamelyikének, melyek egy-egy mitológiai hős nevét viselik. Ez a rendszer nem ősi örökség; a *phü-léket* ugyanaz a Kr. e. 508-ban bevezetett reform eredményezte, amely a démoszok jelenlegi rendszerét is kialakította.

Attika a városok és falvak félszigete, ahol alig látni magányosan álló, tanyasi jellegű házat. Megszokott dolog, hogy

egy módosabb athéni család több kisebb földterületet is birtokol, amelyek folyamatosan cserélődnek a házasságok, a halálesetek és a család pénzügyi helyzetének függvényében – de a föld tulajdonjoga gyakorlatilag mindig a család démoszához tartozó személynél marad. A démoszok nem egyszerűen csak politikai egységek; minden démosznak megvannak a maguk jellegzetességei.

Ha valakinek elintéznivalója akad az egyik démoszban, azonnal rájön, hogy sokkal könnyebb a dolga, ha segítséget

kér a *démarkhosztól*.

A *démarkhosz* választott tisztségviselő, egyfajta polgármester, aki felügyeli a démosz fontosabb ügyeit, regisztrálja a felnőttkorba lépett fiatalokat, és meghatározza, ki szavazhat a népgyűlésen. A *démarkhosz* (csak

férfi lehet, mint a görög közélet összes szereplője) a közösségnek mindig fontos, jó összekötetésekkkel rendelkező tagja, akivel megéri jó viszonyt ápolni.

Az ikáriaiak és az ikáriai démosz megkoronázza Nikónt, a démarkhoszt, amiért a Dionüszosz tiszteletére rendezett ünnepséget és játékokat illő módon megrendezte

1888-BAN MEGTALÁLT IKÁRIAI FELIRAT

A kozmopolita várossal ellentétben a félsziget belseje nem igazán ismert az idegenek előtt. A száraz vidék nem kedvez a mezőgazdaságnak. A Parnészt alkotó sziklagerinc a táj részét képezi egészen

(...) *e gonosz*

Acháрни vének,

e kérges, szívós,

E tölgykemény

Marathon-bajnokok (...)

ARISZTOPHANÉSZ,

AZ *ACHARNAEBELIEK*

(181–183)

a marathóni síkságra tekintő Pentelikosz hegyig. A talaj terméketlen, sziklás, köves, ezért a lakosok például szénégetésből, bőrcserezésből élnek. Elterjedt mesterség a méhészkedés, és az athéniak igen büszkék az itt termő olajbogyó minőségére is. Egy legenda szerint Poszeidón és Athéné egy alkalommal versenyre keltek, ugyan ki legyen Athén védőistene. A férfiak Poszeidónt választották, de a nők leszavazták őket, így Athéné nyert – és cserébe megajándékozta földjüket az olajbogyóval.

Athén gyakran kényszerül búzaimportra. A gabonát általában a Fekete-tenger környékéről szerzik be, ahol sokkal jobb a termés. Ennek ellenére a gazdálkodás eszményített életforma, és minden athéni szeretne földhöz jutni. A művelés alá vonható területek minősége legalább olyan változatos, mint maga az attikai vidék. Így aztán a birtokok ára a föld minőségétől és a terület méretétől függően 10 és 500 drachma között mozog.

A füge jól terem errefelé, de csak bizonyos területeken. Mivel meg akarták akadályozni, hogy e földeket a gazdagok felvásárolják, majd a termést eladják, Szolón (egy korai törvényhozó) megtiltotta, hogy az athéni száritott fűgét Görögországon kívül adják el. Ez a rendelkezés biztosítja, hogy mindenkinek jusson a gyümölcsből. Ha valaki feljelentett egy fügecsempészt, az könnyen elnyerhette a hatóságok jóindulatát. A *szükophanta* (vagyis „fügebesúgó”) szó így lett a hatalmasok talpnyalóinak szinonimája.

Attika útjain gyakran találkozhatunk hermákkal; ezek Hermészre, az utazók és a kereskedők védőistenére utalnak. Ilyen szobrok állnak a démoszokat Athénal összekötő utak mentén. Az oszlopok tetején az isten mellszobra látható, míg a négyzetes talapzaton felkiáltójelként meredezik egy égnak álló hímvessző (a szerencse és a termékenység jelképe). Alatta pedig a következő parancs olvas-

*Megvolt az én
víg életem falun,
Bő, csintalan,
kényelmes gazdaság,
Méhvel, juhval,
szürettel duzzadó (...)*

ARISZTOPHANÉSZ,
A FELHŐK (46–48)

Ekével szántó paraszt, mellette felesége vet

XIV. Anya és fia. Athéné lehajol, hogy átvegye Gaiától, a Földanyától a kis Erekhthioszt. A gyermek a földtől (khthonosz) fogant ott, ahol Athéné eldobott egy spermafoltos gyapjúdarabot, miután Héphaisztosz sikertelenül próbálta elcsábítani az istennőt. Erekhthioszból király lett, ő minden athéni férfi tiszteletbeli őse.

Az oldalnézetből fényképezett hermán világosan látszanak a „méretek”

hátó: „Menj utadra, és legyenek helyes gondolataid!”

Az utakon óriási a forgalom, sok a szerkér és a gyalogos. A parasztok a városiaknak termelt zöldséget hozzák, az iparosok és kereskedők pedig az egyes démoszok saját piacaira igyekeznek. Az átlagos athéni meglepően gyakran járkel a városban valamilyen üzlet vagy épp csak a szórakozás kedvéért, és nem igazán zavarja, ha akár negyven kilométert kell megtennie egy-egy séta alkalmával. Néhányan szandált húznak, ha menniük kell valahova, de sokan csak úgy meztit-

láb indulnak el. Otthon sosem viselnek lábbelit, és egyesek egész életükben nem húznak a lábukra semmit. (A közelebbi démoszok közül több inkább Athénban tartja gyűléseit, mivel köztudott, hogy a tagok jó része Athénban él, nem a démoszában – így tehát megspórolhatnak némi sétát.)

Az athéniak közül amúgy sokan járnak a démoszokat, amelyeknek sajátos, csak rájuk jellemző kulturális, gazdasági és vallási életük van. Az év bizonyos szakaszaiban akár ugyanannyi ember tart Szunionba, Rhamnoszba és Eleusziszba, mint Athénba.

Ha kíváncsiak vagyunk a démoszok életére, legjobban ha Rhamnoszba megyünk. Ez a démosz a marathóni öböltől északra, egy védett tengeröbölben fekszik. Megér egy látogatást a rhamnoszi templom és szentély, melyek a démosz északi részén található *nekropolisz* mellett épültek. Különösen igaz ez, ha a templom istennőjével, Nemeszisszel akad valami dolgunk. Ő torolja meg a bűnösökön a vétkeiket, különösen a gógöt. A templomban megcsodálhatjuk Nemeszisz szobrát, melyet Agorakritosz készített egy gigantikus márványtömbből. A márványt a perzsák hozták magukkal az egyik hadjáratuk során, és azt hitték, majd az Athén fölött aratott győzelem emlékművét faragják ki belőle.

A szentélyből csodás kilátás nyílik az öbölre, ezt különösen azok értékelik, akik megtalálták lelki békéjüket, mivel valahogy le tudták csillapítani az istennő bosszúvágyát. Rhamnosz jó szolgálatot tehet, ha gyorsan el akarunk érní Athén-

TÉNYEK ATTIKÁRÓL

Sok attikai démosz valamilyen virág vagy más növény nevét viseli.

A gyerekeket hétéves korukban veszik fel a démosz névjegyzékébe.

A győztes csaták emlékműveit tropaionnak hívják, innen ered a trófea szó.

Attikán *sztadion*ban mérik a távolságot (ez kb. 200 méter, amint azt egy modern stadionban is ellenőrizhetjük).

A harcias acharnaiak lenyűgöző templomot építettek Arész hadistennek.

Dionüszosz, a bor istene, állítólag Eleutherai démoszban született.

Attikát már legalább 5000 évvel Periklész kora előtt is lakták.

A marathóni öbölben az ellenséges hajóhadak nagyon könnyen horgonyt tudnak vetni, mivel a Künosszura-félsziget távol tartja az északnyugati szeleket.

ba, mivel a démosz kis kikötőjébe érkezik a gabona a szomszédos Euboia szigetről. A *gümnaszion*, a színház és a fellegvár kiválóan bizonyítják, hogy az athéni polgárok gazdag és teljes életet élhetnek anélkül is, hogy betennék a lábukat a városba.

MARATHÓN

RHAMOSZTÓL 12 KILOMÉTERRE délnyugatra találunk egy másik apró démoszt, az Agrielikai hegy közelében fekvő Marathónt. A terület vízben gazdag, sokan természetnek itt zöldséget a több mint 60 kilométerre levő Athén piacára. E csendes városkában nem sok jel utal arra, hogy egy emberöltővel ezelőtt az európai civilizáció menetét meghatározó esemény színhelye volt.

Sétáljunk jó másfél kilométert az athéni főút irányába, ahol kisebb az Agrielikai és a tenger közötti távolság, és ahol Héraklész szentélye áll az út mentén. Most ott állunk, ahol az athéni sereg – a nagy, kerek pajzsuk (*hoplosz*) alapján hoplitáknak nevezett katonák – gyülekezett, hogy összecsapjon az óriási perzsa haddal. Az ellenség Athén elfoglalására készült, s ha terve sikerrel járt volna, csárájában fojtja el a kulturális és politikai újításokat.

A perzsák nyolc *sztadion*mal arrébb álltak hadrendbe. Az íjászok az ideghez illesztették nyilaikat: abban bíztak, hogy lesöpörhetik az athéni gyalogságot, mielőtt az a perzsa vonalak közelébe ér. Arra azonban nem számítottak, hogy amikor kilövik a nyilaikat, az athéniak

őrült rohanásba kezdenek. (Itt fizetődik ki az a bizonyos teljes fegyverzetben rendezett futóverseny!) A nyilak így elsüvítettek a görögök feje felett, akik ezután a könnyű páncélt viselő perzsák sorai közé gázoltak.

A csata helyét könnyű megtalálni, mivel a marathóni síkság közepén nagy földhalom áll (az ún. *szorosz*), itt hantolták el a 192 athéni halottat. A harcban elesetteket általában a városban szokták eltemetni, de e hősöket megtisztelték azzal, hogy ott nyugodhatnak, ahol életüket áldozták a hazájukért. 50 méter átmérőjű, 10 méter magas emlékművüket nem lehet eltéveszteni.

A gyönyörű márványoszlop, a *tropaiomnak* nevezett győzelmi emlékmű a csatarend azon szárnyánál áll, ahol az athéniak a maguk javára fordították a győzelmi esélyeket. Nem messze innen hosszú árok húzódik: a több mint 6000 elesett perzsa holttestét dobták ide mindenféle gyászszertartás nélkül. Az athéniak hadvezérének, Miltiadésznek is van itt egy kisebb, különálló sírja. Miltiadész ugyan nem vesztette életét az ütközetben, de

kérésének megfelelően egykori győzelme színhelyén temették el.

Ha szeretnénk valamilyen emléket hazavinni, csak át kell mennünk a Kharadra túlsó partjára, és körülnézni a folyót szélesen övező mocsárban. A győztes athéniak ide szorították be az ellenséget, s amelyik perzsa nem ért el a hajókig, az itt megfulladt. A sportosabb kedvű férfiak levetkőzhetnek, és lefutathatják a Marathón–Athén távolságot, utánozva ezzel Pheidippidészt, aki meg-

vitte a városba a győzelem hírért. (Igaz, Pheidippidész annyira kimerült a futásban, hogy meghalt, ezért tettének tökéletes utánzása nem ajánlott.) Tudnunk kell, hogy az athéni nőknek hang-

súlyozottan tilos ruha nélkül végezni testgyakorlatokat (a spártaikkal ellentétben).

Akik kevésbé rendhagyó módon akarják megközelíteni Athént, azok béreljék ki az öbölben cirkáló számos halászhajó valamelyikét, és élvezzék a hajókázást a Szunion-fok körül. Útközben az éppen épülő Poszeidón-templomot is megcsodálhatják.

*Miltiadész állítottatott engem,
a kecskelábú arkadiai Pánt,
a médek ellenségét,
az athéniak barátját*

FELIRAT EGY PÁN-SZOBRON
MARATHÓNNAÁL